ئامادةبووني ذن لة شيعري كورديدا ... رةوشت موحةممةد /سليماني

هەرشتێك لەم بوونەدا كەوجوێكی ڕاستەوخۆش هەبێ، ئەگونجێ ببێتە بابەتی ئەدەب، بەشێوەیەكی تر، سنوری وتنی ئەدەب بەگشتیو شیعر بەتایبەتی هەموو بوونە لە گەورەترین (هەبو)وەوە تا بچوكترین، هیچكت گەورەییو بچوكی یاخود بەهێزیو لاوازی دەق پەیوەندی بە گەورەییو بچوكی بابەتی دەقەوە نییە، ئەگەنجێ ئێمە دەقێكی گەورەو نەمرمان هەبی بەلاّم لەواقیعا بابەتی دەقەكە بایەخێكی ئەو تۆی نەبێ وەك چۆن دەبینین بابەتێكی وەكو خوداو نەتەوەو نیشتمان ناتوانن گەورەیی بەدەقێك بدەن ئەگەر ئەو دەقە خۆی بەگەورەییو لەدایك نەبووبێ، ئەگەر بموێ نمونەی ڕوون نیشانبدەم، ئەوە قەصیدە دیارەكەی (نالی)ە كە بەسەر گوێدرێژەكەی خۆیدا ئەگەر چی باسی لە گوێدرێژە بەلاّم توانیویەتی بەگەورەییو لەدایك بیّو ببێتە بابەتی چەندین لێكۆڵینەوەی گرنگ، دەیانو سەدان دەقی ئەدەبیشمان هەن كە لە ناوەڕۆكەكەیان نەتەوەو نیشتمانو بابەتە ئاینە پیرۆزەكانە كەچی وەكو دەقی ئەدەبی هیچ بایەخێكیان نییە، ئەم بۆچوونەش لە تیۆری بونیاد گەرەكان نزیكمان دەكاتەوە كە دەق بەشێكی گەورەو گرنگی خۆی لە زمانەوە بەدەستدەخا، كە تاچەند نووسەر دەتوانێ زمان بكاتە بۆتەی بایەخدان بە باتەكەی خۆی.

بایەخی هەڵبژاردنی ژن بۆ لێكۆڵینەوەكە

مرۆڤ كە دەكاتە سمبولی ژیانو دواجار هەمووشتەكان بۆ مرۆڤو لەپێناوی ئەودان، ئەوەش خواوەند ئافەریدەی كردووە هەر لە گەردیلەیەكەوە تا زەبەلاحترین خولقێنراوە لە خزمەتی مرۆڤدایە، هەر مرۆڤیش ناوەڕۆكی مەبەستی هەناردنی پەیامە یەك لە دوای یەكەكانی ئاسمانە، كەواتە مرۆڤ كۆنو ئێستاو ئایندەشدا تازەترینو بە بایەخترین بابەتە، بابێینەوە سنوری كارەكەی خۆمان بلێین كەوایە نووسینو ئەدەبیش هەر ڕوناكییەك شك دەبا لەو سەری ئەوسەرەوە كە ئەو ڕووناكییە مرۆڤەو مەبەستی ئەدەبیش هەر ئەوە، پێچەوانەی ئەمە نەبیستراوە، ئەتوانین بلێین پێچەوانەی ئەو تێگەیشتنە دەچێتە خانەی (غير معقول)ەوە، كە ئەدەبێك هەبێ لە دژی مرۆڤ، ئەدەبێك هەبێ مەبەستی شێواندنو بەدۆزەخكردنی دنیای مرۆڤەكان بێ، لێرەوە من بەشی خۆم لە گرنگیو تازەیی بۆ ئەم لێكۆڵینەوە بەدەستخستووە كاتێ دێم قسە لەسەر بابەتی ژن دەكەم لە شیعری كوردیدا، ژن وەكو نیوەو بەشێكی هەرەگرنگو هەستیاری مرۆڤی كورد، كاتێ ئەم بابەتە گرنگو هەستیارە واتە ژن لەنێو شیعری كوریدا ڕووبەڕووی كێشەیەك دەبێتەوە جێگای خۆیەتی هەڵوێستەی لەبەرامبەردا بكەین.

دەبێ لێرەدا ئەوەش بلێم كە مەسەلەی بیركردنەوەو ڕوانین بۆ ژن تەنیا لەنێو ئەدەبو شیعردا توشی كێشەو قەیران نەبووە، بەڵكو قەیرانی ڕوانین بۆ ژن لە زۆربەی بوارەكانی ژیاندا جێگای قسەو باسەو زۆریشی لەبارەوە وتراوە وەكو لە بوارە كۆمەڵایەتیو سیاسییو ئابووریەكان، بەلاّم كەمتر بینراوە لێكۆڵینەوەیەك تەرخان بكرێ بۆ قسەكردن لەسەر ئامادەبوونی ژن لە شیعری كوردیدا تا چەند ئامادەبونێكی سەلامەتو تەندروستەو بێ كێشەیە، باسەكەش وەستانێكە لەسەر چۆنیەتی بەبابەت بوونی ژن لە شیعری كوردیدا، لێرەدا پرسیاری من لەسەر ئامادەبوونی ژنە لە شیعری كوردیدا، جۆرو چۆنیەتی ئامادەبوونەكە، ئایا هەر بەڕاست ئەوە ژنە ئامادەیی هەیە لەشیعری كوردیدا یاخود ئارەزو حەزو وێنای پیاوە بۆ ژن، داخۆ ژن وەكو ئەوەی خۆی هەیەو ئەیەوێ ئامادەیە لە شیعری كوردیدا، یاخود وەك ئەوەی پیاو ئارەزووی دەكاتو وێنەی دەكێشێ، ئەمڕۆ ئەگەر ژنێك دراسەی شیعرو ئەدەبی كوردی بكات بەڕاستی ئەتوانێ خۆی بدۆزێتەوەو دڵی بە ئامادەبوونە كەی خۆشبكا؟ لە ئەدەبی كوردیدا تا چەند

هەوڵدراوە ژن وەکو مرۆڤێك داغڵ بە شیعر بکرێتو مرۆڤ بوونی هۆکاری ئەو ئامادەبوونە بەرچاوە بێ؟ ئەوەندی من سەرنجمدابێ ئامادەبوونی ژن لەشیعری کوردیدا دوو جۆرە ئامادەبوونە بەسەر دوو شێوەی جیاوازدا دابەشدەبێ.

ڕێك وەکو دابەشبوونە فراوانەکەی شیعری کوردی بەسەر سەردەمی کلاسیكو سەردەمی نوێدا، دەگونجێ وەك چۆن ئەو گۆڕانە بنچینەییەیکە خودی شیعری گرتەوە بەهەمان شێوە ئەو گۆڕانە ڕوانینی شاعیرانی بۆ ژنیش گۆڕیبێ وەك بابەتێکی فراوان بۆ شیعر

1ـ جۆرێك لە ئامادە بوون لە سەردەمی شیعری کلاسیکدا کە دەکرێ ناوی بنێین (ئامادەبوونێکی ئاڵۆزو شێواو)

2ـ ئامادەبوونێك لەسەردەمی شیعری نوێدا کە ئەویش ناو دەنێین (ئامادەبوونی ژن یاخود ئامادەبوونی حەزی پیاو).

باش وایە بۆ هەر یەك لەو ئامادەبوونانە نموونەو سەرنجی خۆمان تۆمار بکەین:

ژن وەك خۆشەویستێکی ئازاردەر

د. کامل بەصیر دەڵێ هۆنراوەی کلاسیکی کوردی بەشێوازێکی وێنە سازی نایە سەند دیمەنی هەڵسوکەوتی ئافرەتی کورد دەخاتە ڕوو، ژن لە شیعری کلاسیکدا کائینێکی ئازاردەرو شێواوە، ئێمە کاتێ گوێ لە شاعیرانی کلاسیك دەگرین ئەوکاتەی بە ژنێکدا هەڵدەدەن ئەوا شاعیرت وەکو جەنگاوەرێکی پڕ برینو زام دێنێتە جاو، شیعرەکان پڕن لە هاوارو ناڵەی خەستەیەك، کە ڕستەی دەستی ئەوان کاتێ وەسفی ژنانو دولبەران دەکەن، بریتییە لە: قولاپی ئەبرۆت، زنجیرەی زولف، خوێنی مەقتولان، سیلاحی پەرچەم، کەبابی دڵ .. هتد.

ئەوەش چەند نموونەیەکە لە شیعری شاعیرانی کلاسیك

ـ چاوەکەت ئاگر لەسنەی عاشقی مسکین دەکا
مەستە مەیلی چەند کەبابێکی دڵی خوێنین دەکا

ـ ئەو جاوە غەزالە قەتەرانی سەرو ماڵە
ئەو نێرگزە ئاڵە نەمنی هێشتو نەکاڵا

ـ زولفەینی بەخەمو مارو بەحەلقەن وەکو عەقرەب
شیعری لەفو نەشرن چ موشەوەش چ مورەتەب

ـ تازە ئەبرۆت وەسمە کێشاوە بەناز
دڵ لەتی شمشێری تازە ساوم ئەز

ـ موژەش چون پەیکان خەمزش چون تیرە
جە دەرونمدا دایم دڵگیرە

ـ دیدەش چون جەلاو وازەن پەی قەتڵ
هیچ ڕەحمش نییەن مەعلومەن جەدڵ

ـ خودا چی بکەم لەدەست جەورو جەفای ئەو شۆخە بێباکە
چ دڵ ڕنجێن غەددارە چ مەجنونێکی ساخاکە
وتم بەو تیری ئەبرۆتە دڵم لەت لەت بووە قوربان
کەچی فەرمووی ئەگەر بیشتکوژم تۆ هەر بڵێ چاکە

ـ ئەگەر لێدانە مەقصودت بفەرموو
وەگەر قەتڵە حەرامت هادە سازوو

ـ ئەوە خاڵە لەسەر گۆنای شەریفت

وەیاخود دانەیی داویی بەڵایە

ـ گرفتاری کەسێکم دڵبریندارێکی جوانێکم

جەفا جوو توند خو زنجیرمو صەییادییە کاری

ـ صەف بەستە هەموو مونتەزیری ئەمری نیگاهن

قولاپی موژەت زوڵفی ڕەشت گۆشە بی ئەبرۆت

هەریەکی لەلایێ بەتەمای قەتڵی وەفاین

گابوری حەبەش لەشکری چین عەسکەری هندوت.

لەڕاستیدا ئەگەر یەخەی دیوانی هەر شاعیرێکی کلاسیك بگرین ژمارەیەکی زۆر لەبابەتی ئەم شیعرانەمان بێتە بەردەست کە دەکرێ ئەو چەند شیعرەی سەرەوە بەنمونە وەربگرین.

وەك دەبینین لەنێو ئەم شیعرانەدا وێنایەکی ئازار بەخشو ئاگریناوی دراوەتە ژنو بەردەوام شاعیرانی کلاسیك دۆستو دڵدارەکانی خۆیان بەمایەی نارەحەتیو دەردی سەری خۆیان زانیوە، پرسیارکردن لەو حاڵەتە جێگای خۆیەتی وەڵامدانەوەشی زەرورەتێکی ئەدەبی نەتەوەکەمانە.

بەلێکدانەوەی من ئەو وێنە سەرسەختو نارەحەتەی کە پیاوانی شاعیر بۆ ژیانیان کێشاوە دەگەڕێتەوە، بۆ کێشەی کەلتور، کە هەمیشە لەڕابردوودا پیاوان توشی دەیان کێشەو تەنگو چەڵەمە بوونەتەوە لەڕێگەی گەیشتنیان بەدۆستو عاشقەکانیاندا، ڕابردووی دواکەوتووی ئێمە ژنی بەشێوەیەك لە پیاو دابڕیوە تا سنوری نامۆبوون لەیەکتر، پیاو بەردەوام لەشۆڕشدا بووە بۆ گەیشتن بەژن هەموو ئەو دابڕانە زۆرەی نێرو مێ هەموو ئەو نامۆ بوونە بەلێکدانەوەی من ئەشێ هۆکارێکی زۆر کاریگەر بێ بۆ ئەو وێنە شێواوەی ژن کە شیعری کلاسیکی وێنەی ژنی کێشاوە شاعیرانی ئەوکاتەش دڵدارەکەی خۆیان بەهۆکاری ئەو هەموو ئازارو نارەحەتیو سەختی ڕێگای عەشقە داناوە ناچار هەرچی دزێویو شێواوی ڕۆحی خۆیان هەبووە بەوشەکانەوە لەڕێگەی شیعرەکانیانەوە هەموویان خستۆتە ئەستۆی ژن.

سەردەمی شیعری نوێ

ئامادەبوونی ژن یان ئامادەبوونی حەزی پیاو

ڕاستە بە نوێکردنەوەی شیعری کوردی یەکراست لەگەڵ (قژکاڵی لێو ئاڵ، پرشنگی نیگا کاڵی) گۆراندا بەشێوەیەکی تر ئاڵقەی شیعر کرایە پەنجەی کچانو ژنانەوە بەڕادەیەك کەم شاعیری نوێی کورد هەیە ئیلهامی شیعرەکانیان لەگەڵ چاوی کچانو باڵاو زوڵفی ئەواندا ئاوێزان نەبووبێ، کەم شاعیرمان هەیە زۆربەی دێڕە شیعرەکانی ئاشنای ئەو وشەو وەسفانە نەبێ کە بە جەستەو هەستو ڕۆحی ژناندا وتراون، ئەو ئامادەبوونە زۆرو بێ شومارەی ژن لە شیعری نوێدا.

هەمدیس حاڵەتێکی نائاساییو گوماناوی وەرگرتووە لەو ڕووەوە کە لە شیعری نوێدا ئامادەبوونی ژن هێندە مەبەست لێی غەریزەسێکسییەکەیەتی هێندە مەبەست لە مرۆڤێك نییە کە بەشێکی ئەو مرۆڤە بریتییە لەجوانیو غەریزە.

بەشێوەیەکی تر بڵێم ئامادەبوونی فراوانی ژن لە شیعری نوێدا دەگەڕێتەوە بۆ دووبارە ئامادەبوونی ناڕاستەوخۆی حەزی پیاو لە شیعردا

لەخوارەوە چەند نموونەیەك دەهێنین

ـ شەو درەنگ چوومەوە نوستبوو

گۆی مەمکی لە دەمی ساواکەماندا ترشابوو

حەزم لە ژەمێکی حەرامکرد

پەنجەرەکانم کردەوە

له دەرەوە مەمكی ژنە شۆخەكانی گەڕەك

پۆل پۆل لێوی كچە ناسكەكانی زانكۆ...

... ... هتد

ـ شەوانە لەسەر سنگی ژنەكانمان

بەهەموو شۆخو شەنگەكانی دونیا دەكەین

ـ خۆزگە تۆ لە دەمێك زیاترت دەبوو

منیش لە دەمێك زیاتر

خۆزگە تۆ لە دوو مەم زیاترت دەبوون

منیش لە دوو دەست زیاتر

خۆزگە تۆ تاكە ژن دەبووی من سەدان پیاو.

ـ من مەمكم لە هەتاو خۆشتر دەوێ عەیبە؟

من مەمكم لە باران خۆشتر دەوێ عەیبە؟

من مەمكم لە گوڵ خۆشتر دەوێ عەیبە؟

من مەمكم لە نان خۆشتر دەوێ عەیبە؟

من مەمكم لە نیشتمان خۆشتر دەوێ عەیبە؟

ـ ئەی ژنە زیندانییەكانی ڕۆژهەلآت

شۆڕش لە پشكۆی دەممایە

ڕێم دەن تا بەماچێك هەموو كۆتەكانی لەشتان

هەموو كۆتەكانی دەروونتان هەموو كۆتەكانی عەقڵتان

تێك بشكێنم

ـ لێمبوورن ئەگەر لە نێوان منو ئێوەدا

هەزار دیواری بەرلین هەبێ

من هەر بەڕووتی دەتانبینم

ـ دەزانم دوو سەعات پێش ئێستە ئەو كیژە نازدارە سەرگەرمی مەلە بوو

ئەو لەشە لەتەمی سابوونو شامپۆدا بە عاستەم دەرئەكەوت...

سەعاتێك بەنێش ئێستە پەشتەماڵ تەڕایی ڕووتیو گەردنو

بن كۆشو مەمكۆڵەو بن زكو هەڵمژی...

ئێستاكەش لەتەك من بەرداخو پۆشتەیە

ئەو كیژە نازانێ سەد هێندەش لەشی خۆی بپۆشێ

چاوی من بەڕووتی دەیبینێ بەڕووتی

ـ حەزدەكەم هەگبەی ملی ئەسپی هەڵشەیم

پڕاو پڕەكەم لەسەر گۆی مەمكی ئەو كچانەی خۆشیان نەویستم

... دەمەوێ تەپلێك لە چەرمی سكی شارا دروستكەمو

بە شمشێری پیاوەتیم كونی كەم.

ئامادەبوونی ژن لە شیعری نوێی کوردیدا بەدەر لە ئازایەتی خودی ژنان خۆیان دایە، شێوەیەکی تر ئامادەبوونێك نییە ژنان خۆیان کاریان بۆ کردبێ، ئامادەبوونێك نییە کە ئێمە بتوانین هۆکاری ئامادەبوونەکە وەکو شەرەفێك بدەینەوە بەژنان خۆیان، وەکو ئامادەبوونی ئەو مرۆڤانەی، کە لە ئەنجامی ئازایەتیو تێکۆشانو بەهرەو ژیری خۆیانەوە دەتوانن ببن بەبابەتی شیعری، بەداخەوە ئەو ئامادەبوونە فراوانەی ژن لە شیعری نوێدا کەمتر ئامادەبونێکە ژنان خۆیان نووسیبێتیانەوە ئەوەندەی کە دووبارە نووسینەوە حەزی پیاوە لە شیعردا، حەزو ئارەزووی پیاو وەکو حەزی پیاو بۆ هەر بابەتێکی تر توانیویەتی بەو شێوازە ناتەندروستە ژن لەنێو شیعری کوردیدا بڵاو بکاتەوە، ئێمە چۆن دەتوانین ئەم بۆچوونە بسەلمێنین؟

ئەگەر بە وردی سەرنج لە ئامادەبوونی ژن بدەین لە شیعری نوێی کوردیدا دەبینین ئەوە هەموو بوونو کە ینونەی ژنان نییە کە ئامادەیە لە شیعرەکاندا، بەڵکو ئامادەبوونە کە ناکامڵە بەشێکە لەژن، کوا شیعری ئێمە ئەوەندەی کە باس لە جەستەوجوانیو لایەنی جنسی ژنان دەکات، کەی توانیویەتی باسی مرۆڤێکی نێو کۆمەڵگە بکات؟ کە نەوەكو مەهامی خۆی هەیە لە ژیاندا، بۆیە دەتوانین بڵێین ئەو ئامادەبوونە فراوانە دووبارە پەیوەندی بە حەزو ئارەزووەکانی پیاوەوە هەیە بۆ ژن بۆیە زۆرجار دەبینین لەلای شاعیر جیاوازی لەنێوان هەنارێكو سێوێكو مەمکی ژنێکدا نییە، چاوی ژنو بادام هیچ جیاوازییەکیان نییە.

لێوی یارو هەنگوین هەریەك شتن، سنگی ئەو هەر پەنیرە.

ئەو تەشبیهانە جارێکی تر ئەوەمان پێدەڵێنەوە گرنگ ئەوەیەی شاعیر حەزی لە هەردوکیانە، ئیتر جیاوازی نییە سێوە یان مەکی ئەو، ئەوە دەرونو سۆسۆلۆژیای شاعیری پیاوە ئەو ڕاستییە دەنووسێتەوە کە بردنی هەنارێك بۆ نیوە شیعرەکەیو بردنی مرۆڤێك لە ڕەگەزی ژن یەك ئەرك بنو یەك دافیع لە پێشیانەوە بێ کە حەزی پیاوەکەیە.

بەبڕوای من ئەم خاڵە بەر لەوەی قەیرانی شیعری کوردی بێت قەیرانی بیرکردنەوەی مرۆڤی کوردە قەیرانی بیرکردنەوەی پیاوە لەهەرکوێ بێ.

سەرچاوەکان

1ـ دیوانی نالی.

2ـ دیوانی بێسارانی.

3ـ دیوانی ئەحمەد موختار بەگی جاف.

4ـ دیوانی حاجی قادری کۆیی.

5ـ دیوانی وەفایی.

6ـ سێدارەکانی بەهەشت ـ قوبادی جەلیل زادە.

7ـ دیوانی لەتیف هەڵمەت بەرگی دووەم.

بۆ زیاتر لەمبارەیەوە بڕواننە بابەتی (شاعیرانی کلاسیك جەنگاوەرانی سەنگەری عیشق..) ڕەوشت موحەممەد ڕۆژنامەی خەبات 1348).

لەبەر ئەوەی لەڕابردوودا ئێمەی کورد بەدەگمەن شاعیری ژنمان هەبووە، بۆیە ناتوانین بگەڕێین بەشوێن هەمان حاڵەتو کاردانەوە، لە شیعری ژنانیشدا، بەڕابردووی شیعری کوردیدا چاو بگێڕین کەمتر شیعرمان بەرچاو دەکەوێ کە ژنێك بۆ پیاوێ کی وتبێ، لێرەدا پارچە شیعرێکی مەستورەی کوردستانی ئەهێنم کە ناوەڕۆکی شیعرەکە توشی ئەو لادانو حاڵەتە نا ئاسایییە نەبووە کە شیعری پیاوانی ئەو سەردەمەی تیا بووە:

ڕوتە کەڕوتە یا شەبەقی ڕەنگی ئاسمان

قەدی غەرامی تۆیە وەیا سەروی بۆستان

نەمدیوە مانگ کڵاوی لەسەرابێ تۆ نەبی

سەرو ڕیش کەڕەوانە وەکو تۆ نییە ڕەوان

لە بەیتە فۆلکۆریەکانیشدا نمونەی وا بەرچاو دەکەوێ لە بەسەر زمانی ژنەوەو بۆ پیاووان وترابن وەکو

ـ ئەوا هاتە خوار مشکێکەی مۆرە

یا یاری خۆمە یا زەینم کوێرە

ـ بەردەرگەی ماڵتان هەر گەنمکو جۆیە

ڕانکو چۆغەی سور قایل بەتۆیە

یاقوتو زمڕوتی کوردی/ حسەین موحەممەد عەزیز.